

Dukhnevych A. The Agricultural Trade Within the Framework of the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT 1947). The article is devoted to the theoretical study of the agricultural trade within the framework of the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT 1947), and the place of the international trade and forms of its regulation in the international law. Legal acts, the role and importance of the international trade of agricultural products for modern international relations, its form of regulation are investigated. It is proved that Ukraine's accession to the WTO and the actual development of international trade shows that globalization and internationalization of world economic processes has one of its consequences as a gradual blurring the boundaries between borderline and the internal regulation of the international economic exchange. The one of its results is a gradual shift of the center of gravity of the regulation of international trade from the most favored to national mode. Issues of raising the production standards and management in the agricultural sector are considered..

Key words: WTO, trade, GATT/WTO, WTO Member States, harmonization, WTO legal acts.

УДК – 394.312

Л. Решетник

Правова сутність екологічної шкоди

У статті досліджено окремі правові питання щодо поняття та змісту екологічної шкоди, заподіяної порушенням екологічного законодавства. Проведено аналіз основних ознак, які властиві екологічній шкоді, та з'ясовано коло проблемних положень, які потребують розв'язання в законодавстві й у практиці. Наведено пропозиції та методичні рекомендації.

Ключові слова: екологічна шкода, екологічні права, відшкодування екологічної шкоди, ознаки екологічної шкоди.

Постановка наукової проблеми та її значення. Актуальним положенням, яке потребує всебічного дослідження для розкриття правової природи відносин відшкодування шкоди, заподіяної порушенням екологічного законодавства, є питання щодо поняття, видів, структури, особливостей визначення та компенсації такої шкоди. Представляючи значний науковий інтерес, упродовж тривалого часу у науці як цивільного, так і екологічного права, ці питання є особливо актуальними в сучасних умовах, коли основним принципом екологічної політики держави є забезпечення екологічної безпеки та захист екологічних прав громадян.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Із розвитком галузі екологічного права науковці та практики відзначали особливості відносин у цій сфері, зокрема, що стосуються шкоди, яка виникає в результаті екологічних правопорушень і має властиві їй специфічні риси. Питанням дослідження особливостей такої шкоди приділяли увагу науковці в галузі екологічного права [1–4, с. 7]. Проте залишаються недостатньо розкритими деякі аспекти цієї проблеми. Зокрема, це стосується видів, структури, розмірів та способів визначення й відшкодування шкоди, яка заподіюється громадянам у випадку порушення їхніх екологічних прав. Потрібно зазначити, що нині не існує комплексного наукового монографічного дослідження з цього питання.

Формулювання мети та завдань статті. Людина та довкілля – це нерозривна єдність двох систем – екологічної й соціальної. Частиною шкоди, яка заподіюється екологічними правопорушеннями, є шкода, що завдається громадянам, їхньому життю, здоров'ю та майну. Тому досліджувати питання структури й видів шкоди, заподіяної громадянам порушенням їхніх екологічних прав без використання наукових досліджень, видів та структури шкоди, завданої довкіллю, малоефективно.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Шкода, заподіяна природному середовищу, уключає кількісні та якісні втрати в середовищі нашого природного існування. Така шкода проявляється в забрудненні довкілля, тобто фізико-хімічних змінах у стані атмосферного повітря, земель, вод, знищенні чи погіршенні окремих природних об'єктів або екосистем. Відповідно, такі зміни в природному середовищі негативно впливають на соціальне середовище: завдається шкода здоров'ю людей, матеріальним цінностям, обмежуються рекреаційні

можливості осіб, інші встановлені законодавством суб'єктивні права особи, у тому числі їхні екологічні права.

Шкода здоров'ю проявляється у втратах фізіологічного, генетичного, матеріального й морального характеру. Шкода матеріальним цінностям проявляється в обмеженні майнових прав власника певного майна (загибелі с / г тварин, урожаю, багаторічних насаджень та інших матеріальних цінностей). На нашу думку, найповніше й найґрунтовніше структуру та види шкоди, заподіяної довкіллю, дослідив В. Петров. Автор обґрунтовує положення про поділ шкоди, заподіяної природному середовищу, на економічну та екологічну. Такий поділ, як зазначає В. Петров, логічно впливає із самої системи взаємодії суспільства й природи, де функціонують дві підсистеми – економічна та екологічна [2, с. 263]. Підтримуючи точку зору В. Петрова, деякі науковці за основу поділу шкоди на економічну й екологічну, пропонують узяти наслідки спричиненої шкоди [5, с. 306–307]. Прихильники цієї позиції одноставно вважають, що і економічна, і екологічна шкоди органічно пов'язані між собою як джерелом спричинення, так і способом й оцінюються в грошовому виразі.

Економічна шкода органічно впливає з економічної оцінки природних ресурсів. Економічна шкода, заподіяна природному середовищу, – це ті негативні зміни в його стані, що викликані забрудненням, виснаженням, руйнуванням природного середовища й призводять до знищення, погіршення чи втрати матеріальних благ, утрати коштів, що вкладені в покращення природного об'єкта, або необхідності додаткових витрат на його відновлення.

Постає питання про подальші наслідки такої шкоди, адже знищення лісового масиву, забруднення водоймища чи атмосферного повітря тягне за собою зміни в природному середовищі, погіршує його якість, негативно впливає на інші природні об'єкти та на життя й здоров'я людей та визначається дослідниками як екологічна шкода, що має свої особливості [2, с. 335; 6, с. 11].

Узагальнюючи всі наукові позиції, можна назвати її суттєві ознаки та дати власне визначення:

1. Екологічна шкода проявляється впродовж тривалого (невизначеного) проміжку часу (що зумовлено ланцюговістю її поширення, тобто безпосередньому забрудненню може піддаватись один з об'єктів довкілля, а потім це забруднення поширюється на інші об'єкти через їх пов'язаність у єдиній екологічній системі. Наприклад, через безпосереднє забруднення атмосферного повітря забруднюються водні об'єкти, через водне середовище – рибні запаси й, відповідно, через уживання забрудненої рибної продукції може бути заподіяна шкода здоров'ю людини.) Крім зазначеного, іноді часові рамки прояву екологічної шкоди залежать від кліматичних умов певної території, від наявності певних погодних явищ (кількість опадів, сила та напрямок вітрів).

2. Шкода не має чітко визначених територіальних меж поширення: ця особливість пов'язана із вищезазначеною й так само зумовлена ланцюговістю її поширення, кліматичними умовами, погодними явищами. Крім того, як причину, що зумовлює труднощі у визначенні меж поширення екологічної шкоди, варто визнати особливі властивості природного об'єкта, який безпосередньо забруднений, у зв'язку з чим шкода може проявитися (поширитися) швидше або, навпаки, повільніше, що якраз і ускладнює можливості людини щодо об'єктивного визначення територіальних меж її поширення).

3. Може бути відновною, невідновною, відносно відновною [2, с. 336; 6, с. 12].

4. Екологічна шкода не завжди може бути об'єктивно оцінена в грошовому виразі; зазначена ознака зумовлена вищезазначеними особливостями й тим, що навіть якщо будуть визначені межі її поширення та безпосередні обсяги забруднення й інші негативні впливи, ці негативні наслідки можна лише приблизно оцінити в грошовому еквіваленті з таких об'єктивних і суб'єктивних причин, як, по-перше, природні об'єкти не мають споживчої та мінової вартості, яку мають матеріальні цінності в цивілістичному розумінні (грошова вартість майна визначається, виходячи із затрат праці й матеріалів, укладених у певну річ), а отже, вони взагалі не можуть бути об'єктивно оцінені в грошовому еквіваленті, вони «безцінні». Таким чином, при знищенні природного об'єкта чи його частини, утраті певних його природних (екологічних) властивостей оцінити ці втрати в грошовому еквіваленті неможливо (об'єктивна причина). Проте така оцінка має бути максимально наближеною до реально заподіяної шкоди. Розмір компенсації визначається на основі спеціальних, нормативно-правових актів (методики, такси) з урахуванням кадастрової оцінки природного об'єкта, властивостей негативних чинників, які призвели до заподіяння екологічної шкоди (хімічний склад викидів, тривалість викидів, об'єм викидів за одиницю часу). Досконалість зазначених нормативно-правових

актів залежить від факторів, які, на нашу думку, можуть бути віднесені до суб'єктивних, оскільки вони залежать від можливостей людини. Це стан наукових досліджень у сфері загальної екології, радіології, ядерної фізики, галузей хімічних наук, медицини, економіки. Розвиток цих наук, зокрема в аспекті оцінки впливу на довкілля, а через нього – на життя та здоров'я людини різних техногенних чинників, є необхідною умовою розвитку й удосконалення правового механізму визначення та компенсації екологічної шкоди.)

5. Проявляється в безпосередньому впливі на життя й здоров'я людини (антропогенна шкода), на життя та здоров'я майбутніх поколінь (генетична шкода) [2, с. 336].

6. Прояв екологічної шкоди супроводжується заподіянням моральної шкоди особам, які постраждали.

Виходячи із зазначених особливостей, можна дати таке визначення: *екологічна шкода* – це негативні зміни в стані довкілля, викликані його забрудненням, виснаженням, порушенням вимог екологічної безпеки та екологічних прав громадян, що знижують природні можливості середовища до самоочищення й самовідновлення чи роблять неможливим відновлення його стану людиною, проявляються впродовж тривалого невизначеного часу, не мають чітких територіальних меж (первинна шкода) і є причиною настання фізіологічних, генетичних та інших негативних наслідків для життя й здоров'я людини, її соціального оточення, несуть загрозу для життя та здоров'я майбутніх поколінь, спричиняють фізичні й психічні страждання особам (моральну шкоду), можуть мати відносно об'єктивну грошову оцінку або важко піддаються такій оцінці (вторинна шкода).

Із зазначеного вище можна зробити висновок, що шкода довкіллю та шкода, заподіяна людині порушенням норм екологічного законодавства, – це дві взаємопов'язані й нерозривні категорії. Отже, їх можна порівняти як частину та ціле; як шкоду первинну (шкода довкіллю) й вторинну (шкода особі, що заподіюється через негативний стан довкілля).

Поділ шкоди, заподіяної довкіллю, на економічну та екологічну, як пропонують науковці, може бути застосовано для диференціації шкоди, заподіяної громадянам, при порушенні їхніх екологічних прав. Проте, на нашу думку, більш доцільно говорити про шкоду економічну (заподіяну майновим інтересам особи) і шкоду, що заподіяна життю й здоров'ю людини (антропогенну). Саме такий поділ шкоди зумовлений тим, що поділ її на економічну та екологічну, що застосовується для диференціації шкоди довкіллю, не зовсім точно відображає сферу, у якій вона проявляється у випадку порушення екологічних прав громадян. Запропонований поділ видається нам більш доцільним, бо дає можливість виокремити шкоду, заподіяну особі, з об'єму шкоди, яка заподіюється довкіллю в цілому, визначити її спрямування (майно особи, її життя та здоров'я). Таке твердження не суперечить проаналізованим вище науковим позиціям, які ми поділяємо [7, с. 143].

Потрібно зауважити, що не завжди порушення екологічних прав громадян тягне за собою негативні наслідки у вигляді шкоди майну, життю чи здоров'ю особи. Прикладом цього може бути випадок, коли особа не може використати своє дозвілля у звичному місці відпочинку через його забруднення або коли ображено її естетичні почуття знищенням зелених насаджень.

Спираючись на попередні наукові дослідження елементів шкоди, що заподіюється екологічними правопорушеннями, та на аналіз чинного законодавства, можна визначити структуру економічної шкоди, яка заподіюється особам, порушенням їхніх екологічних прав. Складовими елементами цієї шкоди є втрата товарної продукції природної сировини, знищення майна чи його погіршення, утрата врожаю, витрати, понесені особою на покращення природного об'єкта й не використані, витрачені кошти на придбання товарів (продуктів харчування, предметів побуту), які не відповідають вимогам екологічної безпеки (ст. 17 Закону України «Про захист прав споживачів»).

За своєю сутністю шкода життю й здоров'ю є елементом екологічної шкоди, що заподіюється довкіллю, є її вторинним проявом і виражається в повній або частковій втраті життєзабезпечувальних функцій організму.

Згідно зі Статутом Всесвітньої організації охорони здоров'я та Основ законодавства України про охорону здоров'я, здоров'я людини характеризується станом повного фізичного, душевного й соціального благополуччя, а не тільки відсутністю хвороб чи фізичних вад (ст. 3). Здоров'я – складна інтегрована категорія, що поєднує психологічні, фізіологічні та соціальні умови існування людини. Благополучний екологічний стан – це комфортний для життя й здоров'я, вільного прояву особи стан.

Проблема відшкодування шкоди, заподіяної пошкодженням здоров'я чи смертю, досить повно досліджувалась у цивілістиці та науці трудового права.

Науковці, усебічно досліджуючи це питання, звертають увагу на особливості зазначеної шкоди. Зокрема, М. Малєїн зауважує, що шкода, заподіяна пошкодженням здоров'я чи смертю, виражається в збитках, які виникають як на момент правопорушення, так і після нього впродовж визначеного чи не визначеного часу [8, с. 13]. Це положення є суттєвим для всіх випадків, коли заподіюється шкода здоров'ю, і має бути враховано при визначенні розміру її відшкодування у правовідносинах заподіяння шкоди життю, здоров'ю через екологічно- небезпечний стан довкілля, продукти харчування чи предмети побуту, що не відповідають вимогам екологічної безпеки.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Питанню охорони життя та здоров'я людини від негативного впливу довкілля поки що не приділено достатньої уваги ні законодавцями, ні науковцями. Ці проблеми лише частково досліджували російські й українські автори, або вивчали лише деякі аспекти [2, с. 64–69].

Відсутність теоретичних розробок і недосконалість законодавства щодо регламентації визначення та відшкодування такої шкоди заважає, а інколи робить неможливим практичне розв'язання цієї проблеми.

Джерела та література

1. Шемшученко Ю. С. Юридическая ответственность в области охраны окружающей среды / Ю. С. Шемшученко, Б. Г. Розовский, В. Л. Мунтян. – Киев : Наук. думка, 1978. – 279 с.
2. Петров В. В. Экологическое право России : учеб. для юрид. вузов / В. В. Петров. – М. : БЕК, 1995. – 557 с.
3. Андрейцев В. І. Екологія і закон: еколого-правова відповідальність / В. І. Андрейцев. – К. : Знання, 1991. – 48 с.
4. Новикова Э. В. Правовые формы возмещения вреда природной среде, причиненного предприятиями : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Э. В. Новикова ; МГУ им. М. В. Ломоносова. – М., 1988. – 26 с.
5. Ерофеев Б. В. Экологическое право : учеб. для юрид. вузов / Б. В. Ерофеев. – М. : Юриспруденция, 1999. – 448 с.
6. Басай В. Д. Відшкодування шкоди, заподіяної екологічними правопорушеннями : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Львів. держ. ун-т ім. І. Я. Франка. – Львів, 1996. – 23 с.
7. Кобецька Н. Особливості відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю громадян через негативний вплив на довкілля / Н. Кобецька // Матеріали регіональної науково-практичної конференції «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні». – Львів, 2001. – С. 142–144.
8. Малєїн Н. С. Возмещение вреда, причиненного личности / Н. С. Малєїн. – М. : Юрид. лит., 1965. – 230 с.

Решетник Л. Правовая сущность экологического вреда. В статье исследуются отдельные правовые вопросы сущности экологического вреда, причинённого нарушением экологического законодательства. Производится анализ основных признаков, присущих экологическому вреду. Основными среди них следует признать распространение на значительные территории, проявление на протяжении неопределённого времени, трудность в денежной оценке, невозможность установления причинных связей между вредом, который проявился в экологической сфере, и непосредственным источником, который его причинил. В статье определяется круг проблемных вопросов, которые требуют решения как в законодательстве, так и практике его применения. Среди них отмечаются следующие вопросы: определение содержания антропогенного вреда, причинённого здоровью граждан; необходимость определения и возмещения морального вреда, который возникает при нарушении экологических прав граждан; создание необходимых методик определения вреда, причинённого здоровью и жизни граждан.

Ключевые слова: экологический вред, экологические права, возмещение экологического ущерба, признаки экологического вреда.

Reshetnik L. The Legal Essence of the Ecological Harm. In the article some legal issues of the essence of environmental harm caused by the violation of environmental legislation are investigated. Basic features of the ecological harm are analysed. The main features are: spreading over a large territory, displaying for an indefinite time, the difficulty of monetary value, the inability to establish causal relationships between the harm that emerged in the environmental field and the immediate source it's caused by.

A circle of problematic issues which have to be resolved both in the law and its practical application are determined in the article. Among these problems are the following: determination of the human harm caused to health of citizens, the need to identify and to compensate the moral harm which occurs when the environmental rights of citizens are violated, the creation of the necessary methods for determining the harm caused to the health and life of citizens.

Key words: ecological harm, environmental rights, compensation of the ecological harm, features of the ecological harm.